

**Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет
Кафедра маркетингу та туризму**

**ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ПРИАЗОВ'Я: СТАН, ВИКЛИКИ,
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ**

Колективна монографія

Київ

МДУ

2024

Автори: Балабаниць А.В., д. е.н., професор (1.3, 1.4, 2.2, 2.3, 3.4, 4.1, 4.3), Горбашевська М.О., к.е.н., доцент (2.1, 4.4), Мацука В.М., к.е.н., доцент (1.3, 2.2, 2.3, 4.2), Рібейро Рамос О.О. (1.2, 3.1), Тарасенко Д.Л. (1.4, 2.4), Чуприна О.О. (1.1, 3.2, 3.3)

Рецензенти:

Горіна Ганна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри туризму та країнознавства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Виноградова Олена Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри маркетингу Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій

Долгова Надія Андріївна - директор Національного природного парку “Меотида“

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
Міністерства освіти і науки України (протокол № 5 від 26.12.2024 р.).*

Т 87 Туристично-рекреаційний потенціал Приазов'я: стан, виклики, стратегічні орієнтири, монографія / А.В. Балабаниць, М.О. Горбашевська, В.М. Мацука та ін.; за заг. ред. А.В. Балабаниць. – Київ : МДУ, 2024. – 371 с.

В монографії висвітлено теоретико-методологічні основи формування системи стратегічного управління сферою туризму на регіональному рівні. В роботі особливу увагу приділено аналізу впливу зовнішніх факторів та їх наслідків для туристичної сфери України в умовах сучасних глобалізаційних змін. Проведено ґрунтовний аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я та запропонована стратегія його розвитку. Досліджено проблему відновлення туризму регіона в поствоєний період.

Монографія призначена для науковців, викладачів, фахівців, викладачів, аспірантів, студентів, а також широкого кола читачів, які досліджують проблеми туристичної галузі національної економіки.

української економіки в період відновлення та відбудови має стати підвищення конкурентоспроможності туристичної індустрії. При цьому необхідно не тільки забезпечити туристам легкий доступ до культурних цінностей, спадщини і об'єктів природи, а також відповідну інфраструктуру, але й надати високі стандарти гостинності за умов доступної ціни та гарантій абсолютної безпеки.

4.2. Механізм формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я

Початок війни негативно вплинув на функціонування туристичної індустрії в Україні та її регіонах. Більшість туристичних регіонів, у тому складі і Приазов'є окуповано Росією. Незважаючи на це, туристична галузь економіки України вистояла, а після завершення війни та деокупації, Приазов'є знов стане популярним для туристичних подорожей.

Зараз існує багато оптимістичних прогнозів щодо стратегічного розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів після війни та деокупації [95, с.206].

Оцінка формування наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів свідчить про наявність значних міжрегіональних відмінностей. Необхідність пошуку нових шляхів реалізації туристично-рекреаційного потенціалу, низький рівень інноваційної активності в регіонах та проблеми з залученням інвестиційних ресурсів для туристичної галузі потребують розробки механізму формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів у контексті забезпечення конкурентоспроможності туристичної індустрії країни на основі рівневого підходу.

Проблеми ефективного просування туристично-рекреаційного потенціалу в регіонах, розробка механізму формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів на сучасному етапі економічного розвитку є

дуже важливими. Пріоритетна роль відновлення та функціонування туристичного бізнесу, державна підтримка та регулювання визначаються вимогами державної економічної політики щодо соціально-економічного розвитку регіонів та забезпечення конкурентоспроможної інфраструктури.

Розвиток регіонів залежить від сучасних державних підходів до гармонізації економічної, соціальної та екологічної діяльності, посилення впливу інститутів громадянського суспільства на ці процеси. Особливе значення в цьому контексті має туристично-рекреаційна сфера як така, яка інтегрує просторовий потенціал природних, робочих, науково-технічних, інтелектуальних ресурсів, фактичне використання яких залежить від розвитку інноваційних інвестицій, інфраструктури території, від поліпшення умов життя, збереження та збагачення культурної спадщини. Перспективи стратегічного розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону залежать від можливостей ефективного використання наявних ресурсів, однак відсутність ефективного механізму формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів не дозволяє використовувати його як частину продуктивних сил регіонів.

Питанням формування та вдосконалення механізму розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів приділяється значна увага науковцями. Вказана проблематика є об'єктом досліджень таких науковців: К.О. Бабікова, М.Г. Бойко, О.В. Бурцев, Н.І. Ведмідь, Г.О. Горіна, Г.В. Горин, П.В. Гудзь, А.А. Мазаракі, С.В. Мельниченко, М.М. Огнієнко, О.О. Самко, Т.І. Ткаченко, Ю.В. Шабардіна та інших. Спостерігаємо недостатню кількість теоретичних та прикладних досліджень розробки механізму формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, неналежну увагу регіональних органів влади до популяризації туризму, незначну кількість вітчизняних конкурентоспроможних туристичних продуктів міжнародного значення.

З метою підвищення конкурентоспроможності регіонів постає потреба розробки механізму формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів.

Теоретичну та методологічну основу дослідження складають наукові праці вітчизняних і закордонних учених щодо дослідження розробок механізму розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, закони України, інтернет-ресурси, а також методи загальнонаукового пізнання, статистичного та математичного аналізу.

Досліджуючи туристично-рекреаційний потенціал регіонів виникає можливість порівняння регіонів за обсягами наявних туристично-рекреаційних ресурсів та рівнем їх фактичного споживання.

Аналізуючи наявні погляди до визначення термінології питання, варто визначити, що механізм формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, включає єдину систему функцій управління, заходів, форм та інструментів і являє собою сукупність і взаємодію суб'єктів, об'єктів, принципів, методів та управлінських підсистем, які впливають на формування і стимулювання розвитку туристично-рекреаційного потенціалу з метою отримання конкурентних переваг та ефективного позиціонування регіону (рис. 4.3).

Механізм розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону реалізується на основі розробки відповідних наукових теорій, концепцій, стратегій і тактик, впровадження необхідної туристичної політики, функціонування необхідних інститутів щодо координації дій суб'єктів у сфері туристично-рекреаційної діяльності.

Метою розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів є досягнення ключових пріоритетів та цільових орієнтирів, які мають власну ієрархію. Вони представлені наступними елементами: економічними, соціальними, організаційними, інвестиційним та інноваційними. Досягнення зазначених пріоритетів та орієнтирів проявляється через підвищення соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення якості життя населення та зростання його добробуту, зростання позитивного іміджу регіонів [143, с.23].

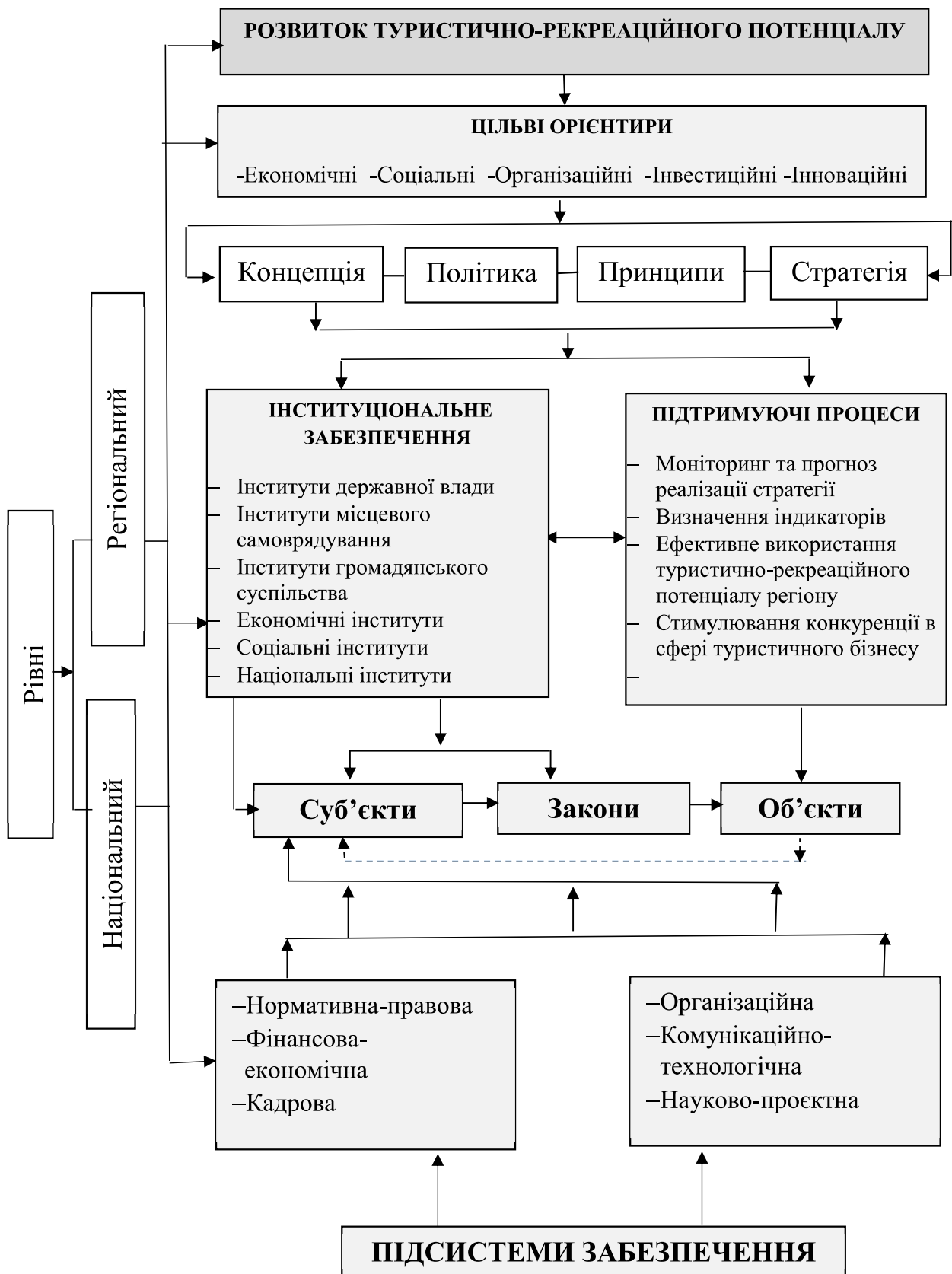

Рис. 4.3 Механізм формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Джерело: розроблено автором

Реалізація ефективного соціально-економічного розвитку України неможлива без розробки і обґрунтування концепції сталого розвитку туризму у регіонах.

Концепція сталого розвитку туризму – система наукових поглядів на туризм, яка відображає характеристики, функції, задум політики розвитку туристичної галузі і враховує стратегічні пріоритети та орієнтири. Концепція відображає позиції регіону відносно стратегії розвитку.

Концептуальна підтримка туризму базується на створенні в Україні потужної конкурентоспроможної національної економіки, яка була б учасником глобальних економічних процесів і займала б в них гідне місце.

Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу можливий завдяки реалізації адекватної туристичної політики, яка відповідатиме прийнятим в установленому порядку теоріям, доктринам, концепціям, стратегіям і програмам.

Туристична політика є складною системою методів (адміністративно-правових, фінансово-економічних та соціально-психологічних) і заходів впливу на розвиток туристичної сфери, що реалізується через відповідні інститути.

Регіональна туристична політика ґрунтується на національній туристичній політиці і відображається в програмах розвитку туризму в регіонах, з урахуванням умов і завдань розвитку територій. Цільові орієнтири туристичної політики пов'язані з географічними, економічними та соціальними умовами розвитку територій [150, с.4].

Політика розвитку туризму є складовою господарчого механізму регіону, в який входять елементи та ланки механізму забезпечення туризму.

Впровадження концептуальних наукових положень в практичну діяльність вимагає висвітлення загальних та специфічних принципів, що визначають ефективність реалізації туристично-рекреаційних можливостей на конкретній території (рис. 4.4, рис. 4.5) [148, с.60].

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Науковість – розвиток туристично-рекреаційного потенціалу повинен здійснюватися у взаємозв'язку з сучасними науковими тенденціями.

Евристичність – ґрунтується на творчому підході для створення унікальних регіональних туристично-рекреаційних продуктів.

Системність – вивчення туристично-рекреаційного потенціалу регіону як системи, що складається з певних структурних елементів.

Адаптивність – виконання системи заходів, швидкого реагування рекреаційної пропозиції на зміни в навколишньому середовищі.

Збалансованість – постійна підтримка необхідної пропорційності між розвитком складових туристично-рекреаційного потенціалу.,

Планомірність – проведення заснованої на плануванні, прогнозуванні, політики щодо розвитку туристично-рекреаційної діяльності в регіоні.

Пріоритетність – зводиться до вирішення нагальних проблем розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Перспективність – сприятливі можливості реалізації і розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в майбутньому.

Збалансованість – постійна підтримка необхідної пропорційності між розвитком складових туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Рис. 4.4 Загальні принципи розвитку туристично-рекреаційних можливостей території

Джерело: узагальнено автором

СПЕЦИФІЧНІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Ринкова рівновага – на вартість туристично-рекреаційного потенціалу регіону впливає співвідношення між попитом і пропозицією на ринку.

Комплексність – формування сукупного туристичного потенціалу досягається завдяки розширенню меж щодо його структуризації.

Корисність – певний туристично-рекреаційний продукт повинен задовольнити конкретні потреби туриста в конкретний проміжок часу.

Ефективність – виражається у співвідношенні результату і витрат, здійснених для його досягнення.

Раціональність – ґрунтується на виборі найкращого варіанта задіяння туристично-рекреаційних ресурсів у господарській діяльності.

Синергія – взаємодія складових потенціалу сприяє досягненню більшої ефективності порівняно з внеском кожного окремого компонента.

Динамічність – кожен структурний елемент туристично-рекреаційного потенціалу регіону не є сталою величиною, а розвивається в динаміці.

Ресурсне забезпечення – розкриває сутнісні характеристики туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Сталість – розвиток туристично-рекреаційної діяльності повинен підпорядковуватися досягненню вимог сталого розвитку регіону.

Рис. 4.5 Специфічні принципи розвитку туристично-рекреаційних можливостей території.

Джерело: розроблено автором

Виникнувши в приватному секторі економіки, індустрія туризму може стійко розвиватися в тому випадку, якщо регіон забезпечить необхідні юридичні, політичні та економічні гарантії. Саме регіональна стратегія повинна передбачати механізми, що стримують стихійний розвиток галузі, спрямовуючи його в цивілізоване русло.

Також при формуванні стратегії розвитку туризму на регіональному рівні необхідно враховувати: міжвідомчу взаємодію туристичної адміністрації з іншими урядовими структурами; коло повноважень туристичної адміністрації; взаємини структури з управління туризмом і приватним сектором; ступінь централізації управління сферою туризму.

Аналізуючи національний досвід розроблених та реалізованих регіональних стратегій, слід зазначити, що всі вони використовують світовий досвід щодо методологічних підходів у формуванні стратегій та розробки механізму їх впровадження (табл. 4.5).

Інституціональне забезпечення займає вагоме значення у державному регулюванні туристично-рекреаційної сфери і забезпечує формування поетапної, ієрархічної системи громадських, економічних, соціальних інститутів з метою збалансованого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Таблица 4.5

Елементи формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Елементи	Характеристика
Мета стратегії	Забезпечення відновлення та зростання показників соціально-економічного розвитку регіону через ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу території за рахунок підвищення рівня конкурентоспроможності місцевого туристичного продукту
Завдання стратегії	Створення сприятливих правових, економічних та організаційних умов для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону Формування нових та покращення стану існуючих об'єктів туристичної інфраструктури

Продовження таблиці 4.5

	<p>Формування та поглиблення конкурентних переваг регіону</p> <p>Популяризація регіону</p> <p>Забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців для туристичного комплексу регіону</p> <p>Підтримка малого і середнього бізнесу</p>
Етапи розробки та реалізації стратегії	<p>Визначення потреб та розробка механізмів фінансування пріоритетних заходів реалізації Стратегії</p> <p>Оцінка очікуваних результатів реалізації Стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону</p> <p>Розробка етапів та визначення послідовності реалізації Стратегії</p> <p>Створення системи моніторингу та механізмів реалізації Стратегії</p>
Основними інструментами реалізації стратегії	<p>Комплексні заходи щодо реалізації стратегічних цілей, які визначені на основі аналізу переваг регіону та його основних проблем</p> <p>Програми соціально-економічного розвитку</p> <p>Державні цільові програми розвитку регіонів</p>
Перелік основних заходів	<p>Удосконалення системи регулювання туризму на місцевому рівні</p> <p>Відновлення та розвиток матеріальної бази та туристичної інфраструктури</p> <p>Покращення екологічної ситуації</p> <p>Оптимізація використання рекреаційних ресурсів та культурної спадщини</p> <p>Кадрове та науково-методичне забезпечення туристично-рекреаційного комплексу</p> <p>Реалізація інвестиційної політики у сфері туризму</p> <p>Розвиток альтернативних видів туризму</p> <p>Розширення мережі туристично-рекреаційних маршрутів</p> <p>Забезпечення безпеки туристів</p>
Виконавці заходів стратегії	Виконавчі органи місцевої влади
Обсяг та джерела фінансування	<p>Реалізація Стратегії здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, суб'єктів підприємницької діяльності всіх форм власності, громадських організацій, цільових кредитів банківських та небанківських установ, інвестиційних коштів та інших джерел згідно законодавства України</p>
Очікувані кінцеві результати стратегії	<p>Зростання рівня доходів та добробуту місцевого населення</p> <p>Зростання надходжень до місцевих бюджетів</p> <p>Покращення інвестиційної привабливості адміністративно-територіальних одиниць регіону</p>

Джерело: розроблено автором за [169, с.84; 101, с.56].

Таким чином, інституціональний механізм розвитку туристично-рекреаційного потенціалу – структурна система всіх суб'єктів учасників, керуючих та регулюючих інститутів, нормативно-правових актів, які визначають сутність збалансованого природокористування у цій сфері та створення стратегії з підтримки, координації та контролю за діями суб'єктів у сфері туризму [169].

Реалізація регіональної стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в практичній діяльності має здійснюватися шляхом системних заходів, механізмів, які реалізуються на основі відповідних індикаторів та кількісних показників (макроекономічних, зовнішньоекономічних, демографічних, екологічних тощо). Ця система є основою туристичної політики держави та її змістом.

На всіх етапах виконання стратегії має здійснюватися постійний моніторинг та контроль за здійсненням вказаних заходів.

Основними завданнями моніторингу є: оцінка досягнення стратегічних та оперативних цілей за пріоритетними напрямками розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; виявлення нових внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону та досвіду вирішення стратегічних завдань у сфері туризму в інших країнах та регіонах; інформаційне забезпечення рішень органів державного управління з контролю за виконанням стратегічних цілей та їх коригування; оцінка дій органів виконавчої влади місцевого рівня з реалізації стратегії; обґрунтування заходів із стимулювання реалізації стратегії [2, с.25].

Механізм моніторингу передбачає: збір, обробку та аналіз інформації з метою об'єктивної оцінки стану, тенденцій та проблем реалізації заходів в рамках стратегії; експертні оцінки виконання стратегічних заходів у рамках зазначених етапів; соціологічні дослідження з метою відслідковування зрушень у розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Координаторами реалізації стратегії є виконавчі органи місцевої влади. До моніторингу та обґрунтуванню управлінських рішень залучаються громадські організації, профільні навчальні та науково-дослідні заклади.

Для оцінки стану розвитку туристично-рекреаційного потенціалу та досягнення основних цілей, визначених стратегією, використовуються індикатори (контрольні показники розвитку, результати державних статистичних спостережень у туристичній сфері, інші дані органів виконавчої влади та індекси міжнародних рейтингів розвитку туристичної галузі) [157].

Критерієм ефективності реалізації стратегії стане позитивна динаміка щорічних показників розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Задля стимулювання конкуренції в сфері туристичного бізнесу вважаємо за необхідне: наділення повноваженнями туристичних організації, які врегульовують діяльність ринку, мають тісний зв'язок на рівні туристичних регіонів, контролюють якість товарів послуг, формують здорову конкуренцію на ринку; створення економічних стимулів для операторів внутрішнього та в'їзного туризму; врегулювання питання створення цільового фонду для використання туристичного збору для стимулювання розвитку туристичних регіонів; застосування санкцій до суб'єктів господарювання, які порушують умови діяльності; впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на регіональному рівні; розробка та впровадження ефективної комунікаційної стратегії; пільгове оподаткування для суб'єктів туристичної діяльності, які забезпечують розвиток внутрішнього туризму; організація професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів; стимулювання розвитку інфраструктури туристичних об'єктів через державні програми та проекти.

Розглянемо суб'єкти, об'єкти, методи, інструменти, важелі формування механізму стратегічного розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

Суб'єктами виступають: населення регіону; підприємства, установи, організації різних форм власності (державні, приватні, акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, тощо), які формують пропозицію туристичних товарів і послуг для населення; посередники у наданні туристичних послуг (туристичні агентства та бюро подорожей); підприємства туристичної інфраструктури; інші підприємства індустрії туризму; державні органи влади та

місцевого самоврядування; громадські організації; населення іноземних держав (як потенційні споживачі туристичного продукту регіону) [150, с.4].

У зазначеному аспекті виникає необхідність концентрації зусиль органів влади, неурядових організацій, суб'єктів господарювання, у діях, які спрямовані на: збільшення обсягів інвестування в створення регіонального туристичного продукту; зростання питомої ваги туризму в загальному обсязі ВВП; збільшення питомої ваги доходів від туризму у бюджетах усіх рівнів; популяризацію привабливості туристичного регіону; збільшення частки регіону на національному та світовому туристичних ринках; посилення активності органів місцевого самоврядування в процесі формування туристичних послуг.

Об'єктом, як складовою частиною механізму, є безпосередньо туристично-рекреаційний потенціал, а саме, його структурні елементи, що представлені інвестиційною, історико-культурною, інфраструктурною, інтелектуальною, інформаційною та інноваційною складовими.

Елементом, без якого неможливо функціонування жодного організаційно-економічного механізму, є закони України, що регулюють туристичну сферу.

Законодавство про регулювання проблем туристичної діяльності нашої держави ґрунтується на Конституції України, Законах України «Про туризм», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про страхування», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про захист прав споживачів», «Про рекламу», Цивільному та Господарському кодексах України та інших законах, міжнародно-правових угодах, учасником яких є наша держава, а також нормативно-правових актах, що забезпечують діяльність юридичних та фізичних осіб в різних сферах господарювання.

Закон України «Про туризм» [131] став підґрунтям для розробки галузевих нормативно-інструктивних документів, які регламентують різні аспекти діяльності туристичної сфери.

Методи, які є елементами механізму розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, є загальноприйняті (за формою впливу): прямі, які безпосередньо

впливають на суб'єкти туристичного ринку; непрямі, які регламентують поведінку суб'єктів туристичного ринку опосередковано [116, с.169].

Визначення механізмів та процедур реалізації стратегії проводиться з урахуванням складу та змісту завдань створення економічних, організаційних, нормативно-правових та інших передумов для реалізації принципів розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Після війни та декокупації туристичних регіонів, у тому числі і Приазов'я, український бізнес буде шукати способи продовжувати роботу та навіть досягати успіху на деокупованих територіях у надзвичайно складних умовах. Від невеликих стартапів до великих підприємств, компанії адаптуватимуться до складного середовища, диверсифікуючи свою діяльність, досліджуючи нові ринки та інвестуючи в нові технології. Для деяких це означає зосередження на нових сферах, таких як цифровий туризм [117, с.31].

Розвиваючись попри війну туризм стикається з найскладнішими проблемами.

Окрім питань безпеки, невід'ємними є питання, що пов'язані з розмінуванням та забрудненням навколишнього середовища Приазов'я. Сучасне Приазов'є є одним з найбільш замінованих регіонів країни, і вирішення цієї проблеми потребує багато часу, людських та фінансових ресурсів. Але проблема в тому, що таких ресурсів катастрофічно не вистачає.

Вважаємо, що для ефективного вирішення проблеми розмінування необхідно зосередитися на наступних аспектах: запровадити найперевіреніші технології в галузі; запровадити спрощений процес сертифікації діяльності з розмінування; контролювати прозорість процесу сертифікації, мінімізувати ризик корупції; встановити механізм покриття витрат фермерів на розмінування [99, с. 35].

Проте не можна не згадати про серйозні екологічні проблеми, спричинені війною, з викидом великої кількості шкідливих речовин в атмосферу, ґрунт та водойми. На жаль, як і у випадку з розмінуванням, негативні екологічні наслідки є довгостроковими та потребують ефективних заходів для подолання.

Рада бізнес-омбудсмена представила меморандум про облік збитків, який залишається важливим для підприємців. 18 жовтня 2022 року Міністерство економіки та Фонд державного майна України видали спільний наказ, яким затвердили методичку визначення збитків, завданих збройною агресією. До сфери дії механізму оцінки входять збитки суб'єктів господарювання, упущена вигода та необхідність відшкодування майна.

Фінансові питання є вирішальними для виживання бізнесу, особливо враховуючи, що власність підприємців часто пошкоджена або знищена після військових дій. Варто зазначити, що нещодавні ЗМІ повідомляли, що урядова програма «доступні кредити 5-7-9%» тепер обслуговуватиме підприємців з територій бойових дій і деокупованих територій [104, с.586].

Ми вважаємо, що це позитивний знак того, що держава прислухається до потреб підприємців і може реагувати дуже швидко.

Водночас залишається невирішеним питання доступу до фінансування програми e-Work для бізнесу на деокупованих територіях. Безперечною перевагою гранту є те, що кошти не потрібно повертати (при дотриманні вимог грантової програми).

Крім того, варто розглянути цільові плани відновлення діяльності на деокупованих територіях, враховуючи, наскільки це можливо, конкретні обставини діяльності та потреби всього регіону.

Нарешті, підприємці на деокупованих територіях часто стикаються з нестачею робочої сили (кваліфікованої та некваліфікованої) [117, с.32]. Здається, що ця проблема зменшиться, коли ситуація з безпекою буде вирішена, але зараз необхідно думати про те, як повернути працівників і які заходи полегшення (такі як податки, тарифи тощо) можуть бути використані для стимулювання ринку, відновлення та створення нових робочих місць.

Тому уряд і ключові зацікавлені сторони повинні працювати разом, щоб створити передумови для економічної підтримки на передовій і на звільнених територіях.

Перспективи відновлення та розвитку туризму в Приазов'ї після війни та деокупації передбачають наступне:

- збільшення частки туристів до місць, які стають маршрутами пам'яті, символічними місцями, знаковими післявоєнними локаціями. Після військових дій популярним може стати пізнавальний туризм (Маріуполь, Бердянськ та ін.);
- створення меморіалів у Маріуполі, які можуть стати символами слави;
- розробка планів, програм і стратегій відновлення територій;
- створення фондів для відновлення України;
- допомога міжнародних туристичних партнерів (відкриття бізнесу в Приазов'ї, створення нових робочих місць та ін.);
- розвиток воєнного, ділового, спортивного, освітнього, зеленого, медичного туризму;
- пошук інноваційних методів та способів реалізації туристичних продуктів.

При розробці механізму реалізації стратегії у Приазов'ї потрібно буде запроваджувати заходи відносно:

- нормативно-правового забезпечення – пропозиції про внесення змін до існуючих або про розробку нових нормативно-правових документів; перелік змін щодо прийнятих рішень органів місцевого самоврядування;
- фінансового-економічного забезпечення – підвищення рівня фінансової спроможності регіону;
- кадрового забезпечення – розвиток системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів місцевого самоврядування, що займаються проблемами відновлення туризму у регіоні;
- організаційного забезпечення – пропозиції відносно налагодження ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування стосовно розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону;

- комунікаційно-технологічного забезпечення – функціонування інформаційних потоків в електронних мережах та системи моніторингу реалізації стратегії регіону;
- науково-проектного забезпечення – розробка наукових і проєктних робіт, надання науково-методичної допомоги в сфері туризму органам місцевого самоврядування.

Підсистеми забезпечення механізму розвитку туристично-рекреаційного потенціалу спрямовані на координацію регіональних дій щодо розробки стратегії.

Реалізацію стратегії у Приазов'ї після деокупації передбачається здійснити у два етапи [105, с. 58].

На першому етапі планується забезпечити:

- формування нормативно-правової бази з питань розвитку туристичної сфери;
- формування конкурентоспроможного місцевого туристичного продукту;
- відновлення підприємницької діяльності та діяльності суб'єктів господарювання у туристичній сфері;
- інформаційну підтримку туристичної сфери;
- проведення моніторингу наявних природних туристично-рекреаційних ресурсів;
- підвищення ефективності управління туристичною сферою на місцевому рівні;
- відновлення в'їзного та внутрішнього туризму;
- залучення інвестицій для розвитку матеріально-технічної бази туристичної сфери;
- покращення якості надання послуг з екскурсійного обслуговування;
- безпеку туристів та подорожуючих осіб;
- встановлення контролю за використанням туристично-рекреаційних ресурсів.

На другому етапі буде забезпечено:

- розвиток місцевого туризму з урахуванням життєвого рівня населення,

традицій та культурної спадщини;

- активізацію споживання альтернативних туристичних продуктів;
- розвиток кадрового забезпечення у туристичній сфері;
- реалізацію міжнародного співробітництва в туристичній галузі;
- раціональне використання та охорону туристично-рекреаційних ресурсів;
- узгодженість інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та громадян у туристичній сфері;
- надання високоякісних послуг відповідно до потреб туристів та подорожуючих осіб;
- дотримання конституційних прав громадян у сфері туризму.

На всіх етапах має здійснюватися постійний моніторинг та контроль за здійсненням вказаних заходів. Адже розвиток управління туристично-рекреаційним потенціалом зумовлюється сукупністю аспектів екологічного, економічного, організаційного, соціального та правового, а також міжнародного спрямування, підґрунтям яких виступають нормативно-правова база, концепції, стратегії розвитку, тощо.

Таким чином, розробка дієвого механізму формування стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я не можлива без вирішення багатоаспектних проблем стосовно визначення концепцій і принципів підтримки туризму, виявлення пріоритетних напрямків інтересів регіону у туристичній сфері, відстеження чинників, які створюють загрози туристичній безпеці, а також запровадження попереджуючих та нівелюючих заходів. Крім того, для запровадження в дію регулятивного механізму забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу необхідно подолати деякі правові, структурно-організаційні, процедурні, кадрові, технологічні і ресурсні проблеми. Запропонований механізм сприяє реалізації стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Успішність розвитку туристично-рекреаційного потенціалу залежить від того, наскільки ефективно та синергійно функціонуватимуть зазначені компоненти механізму.